

BRANEĆI POLITIKU. ZAŠTO JE DEMOKRACIJA BITNA U 21. STOLJEĆU?

Matthew Flinders

Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 2017.

DOI: 10.20901/an.14.11

I.

U proteklih nekoliko godina objavljene su brojne studije u kojima ugledni društveni znanstvenici izražavaju zabrinutost za stanje suvremene demokracije i upozoravaju na to da živimo u doba ozbiljne krize demokratske politike. Od brojnih politologa koji opisuju i analiziraju aktualnu krizu demokracije, njezine uzroke i moguća rješenja, spomenut ću nekoliko najistaknutijih. Britanski politolog Colin Crouch (2016) navodi kako smo se na početku 21. stoljeća našli u postdemokraciji. Pod tim razumijeva stanje, ali i proces udaljavanja od demokratskih ideala i načela. Postdemokraciju obilježava to što su interesi moćnih manjina postali važnijima od interesa velikog dijela stanovništva. Politička vlast koncentrirana je u rukama profesionalnih političara, ali prava ekonomska i politička moć, koja ima bitan utjecaj na načine djelovanja vlasti, u rukama je poslovnih krugova. Istodobno, građani su politički sve apatičniji, otuđeniji i frustrirani. Postdemokracija je stanje u kojemu su demokratski instituti i institucije još formalno prisutni, ali se politička praksa sve više udaljava od demokratskih ideala. Australski politolog Simon Tormey (2015) na sličnom je tragu. On tvrdi kako upravo svjedočimo kraju postojećeg modela predstavničke demokracije i kako tek treba vidjeti mogu li se demokratska načela i institucije očuvati i obnoviti u nekome novom obliku. Njemački znanstvenik Wolfgang Streeck (2017) tvrdi, parafrazirajući

Gramscija, da živimo u svojevrsnome političko-ekonomskom *interregnumu*, razdoblju za koje ne znamo koliko će trajati, u kojemu stari poredak "umire", a novi se još ne može "roditi". Političko-ekonomski model postdemokratskog kapitalizma proizvodi brojne nepravde i sve veće društvene i ekonomske nejednakosti te je sve izloženiji brojnim kritikama, ali novi model još nije na vidiku.

Autori koji se bave krizom suvremenih demokracija razlikuju se prema teorijskima i metodološkim pristupima, ali se čini kako veći broj njihovih studija ima dva zajednička obilježja: prvo je svojevrsna nesigurnost, pesimizam, pa i strah glede scenarija budućega političkog razvoja i mogućnosti očuvanja demokratskih načela, a drugo je pripisivanje znatna dijela krivice za postojeće loše stanje političkoj klasi. Knjiga *Braneći politiku. Zašto je demokracija bitna u 21. stoljeću?* britanskog politologa Matthewa Flindersa nudi drugačiju perspektivu i drugačiju interpretaciju suvremenih političkih procesa. U knjizi, izvorno objavljenoj 2012, Flinders nudi optimistično viđenje budućnosti demokratske politike, a ulogu političkih elita nastoji sagledati realističnije i pravednije. Ne krije da mu je uzor u odluci da napiše knjigu u obranu demokratske politike bio ugledni britanski politolog Bernard Crick, koji je u svojoj knjizi *In Defence of Politics* (1962), točno pedeset godina prije Flindersa, pisao o politici kao plemenitoj i civilizirajućoj ljudskoj

aktivnosti. Flinders želi propitati u kojoj je mjeri moguće – u bitno promijenjenima društvenim, ekonomskim i političkim okolnostima u odnosu prema razdoblju kada je objavljena Crickova knjiga – još braniti demokratsku politiku kao plemenitu aktivnost.

II.

Razmatranje suvremene demokratske politike Flinders strukturira u sedam poglavlja. Već u uvodnim rečenicama prvog poglavlja navodi kako se želi suprotstaviti prevladavajućem razumijevanju politike u javnosti, koje naziva "zlonamjernim modelom politike", a prema kojemu je politika zloćudna sila jer su političari definicijski nesposobni, korumpirani i usmjereni na vlastiti interes. Flinders, nasuprot tome, tvrdi kako nam suvremena demokratska politika i političari osiguravaju mnogo više nego što većina građana želi priznati: "Jednostavno rečeno, tvrdim da demokratska politika možda nije savršena, ali je još uvijek znatno bolja od svakoga drugog režima" (22). Uspoređujući aktualno stanje s onim s početka šezdesetih godina kada je Crick objavio svoju studiju, Flinders naglašava da su suvremeni izazovi vladanja mnogo veći i kompleksniji. U procese koji otežavaju posao političarima ubraja eroziju svih oblika autoriteta, uz istodoban porast očekivanja javnosti od politike, kao i jačanje globalizacijskih procesa koji ograničavaju prostor političkog odlučivanja na razini nacionalnih država. Posebno otegotnom okolnošću Flinders smatra eksploziju inzistiranja na političkoj odgovornosti kojom se naglašava načelo transparentnosti i koja političarima ne dopušta ni najmanju tajnovitost. Eksplozija nadzora građana nad djelovanjem vlasti i izrazito jačanje mehanizama građanske kontrole uvelike otežavaju brzo i učinkovito donošenje političkih odluka. Jačanje elemenata "nadzorne demokracije" Flinders, da-

kle, smatra negativnim, nasuprot tvorcu pojma nadzorne demokracije Johnu Keenanu, koji u knjizi *The Life and Death of Democracy* (2009) te tendencije ocjenjuje izrazito pozitivnima. Flinders pritom naglašava kako ne želi braniti političku korupciju i korumpirane političare, ali kako umnožavanje višestrukih preklapajućih mehanizama pomoću kojih građani mogu kontrolirati i prozivati vlast ima i negativnu stranu, posebice zato što jača "zlonamjerman model politike" u javnosti.

Središnji dio knjige čini pet poglavlja u kojima autor opisuje pet "neprijatelja" demokratske politike, analizira načine na koje oni ugrožavaju demokratsku ideju te iznosi svoju obranu demokratske politike od navedenih "neprijatelja". U drugom poglavlju "Obrana politike od nje same" Flinders zapravo opisuje prijetnju koju za suvremene demokratske sustave predstavljaju populizam i populistički akteri. Populistički akteri, neutemeljenom kritikom *mainstream* političke klase, obećanjima da se složeni problemi mogu jednostavno i brzo riješiti te davanjem nerealnih i lažnih obećanja, potiču razvoj pretjeranih očekivanja građana od politike i političara. "Očekivanja i zahtjevi koji se iz javnosti postavljaju političkom sustavu i političarima postali su toliko intenzivni, nestrpljivi i nerealni da je demokracija gotovo osuđena na neuspjeh. Nema politike koja bi imala magičnu moć da zadovolji svijet sve većih i većih očekivanja" (63).

Upravo u jazu između nerealnih očekivanja građana i onoga što politika i političari realno mogu ponuditi Flinders vidi glavni problem suvremenih demokratskih sustava. Jaz je to između potražnje, onoga što javnost očekuje od politike i države, i ponude, onoga što politički sustav realno može dati uzimajući u obzir kompleksne izazove, protuslovne zahtjeve građana i ograničene resurse. Taj je jaz vrlo dubok i proizvodi

nezadovoljstvo mnogih građana. Kriza demokratske politike može se prevladati smanjivanjem tog jaza, a to se pak može napraviti na tri načina – povećanjem ponude, smanjivanjem potražnje i kombinacijom tih dviju opcija. Glavna je teza Flindersove knjige, prema kojoj se razlikuje od brojnih drugih teoretičara i istraživača, da se jaz može ublažavati isključivo smanjivanjem potražnje, to jest snižavanjem očekivanja građana, s obzirom na to da opcija povećanja ponude "jednostavno nije održiva jer su zahtjevi javnosti neutaživi, problemi s kojima se društvo suočava previše složeni, a dostupni resursi nedostatni, pa premda reforme u javnom sektoru mogu donijeti neznatne uštede zbog veće učinkovitosti nikad neće premostiti taj jaz" (84).

U trećem poglavlju "Obrana politike od tržišta" Flinders želi obraniti demokratsku politiku od "napada" tržišno utemeljenih vrijednosti, odnosa i institucija, smatrajući kako je nametanje tržišnih načela u javnoj sferi također pridonijelo eroziji povjerenja građana u politiku. Flinders tematizira standardnu politološku raspravu o napetostima između demokracije i kapitalizma te eksplicira načine na koji kapitalizam ograničava demokratsku politiku. Posebice naglašava da kapitalizam i tržišni procesi promiču model građanstva utemeljenog na materijalnoj potrošnji i individualizmu, što je izravno suprotno kolektivnoj biti demokratske politike. U četvrtom poglavlju "Obrana politike od poricanja" autor se bavi jačanjem tehnokracije i tehnokratskih ideja, pri čemu se taj trend "očituje u reformama koje su sve više ovlasti s izabranih političara prenosile na neizabrane stručnjake ili su pak nametnule provedbu novih pravila i postupaka koji političarima značajno smanjuju fleksibilnost i slobodu u donošenju odluka" (120). Takvom se depolitizacijom poriču demokratski kapaciteti suvremene politike te sužava

prostor javne sfere i javnog odlučivanja. Osim toga, inzistiranje na postojanju jednoznačno točnih rješenja za društvene probleme, pri čemu ta rješenja može "pronaći" klasa kraljeva-stručnjaka, tehnokracija negira samu bit demokratske pluralistične politike koja je područje kontingencije, odabira među različitim alternativama, ali i nepredviđenih mogućnosti kroz koje suvremena društva oblikuju svoju sadašnjost i budućnost. U petom poglavlju "Obrana politike od kriza" Flinders tvrdi kako je velik dio onoga što nazivamo krizom demokratske politike, a uključuje sve slabiju potporu građana demokratskim načelima, institucijama i političarima, posljedica politike krize pod kojom razumijeva strategije preuveličavanja društvenih, političkih i ekonomskih kriza koje se koriste da bi se javnost uplašila i potaknula na određene vrste ponašanja. Širenje moralne panike inzistiranje na tome da demokratska politika ne može zadovoljavajuće odgovoriti na krize stvara među građanima osjećaje bespomoćnosti, nesigurnosti i nepovjerenja, što u konačnici može otvoriti put nedemokratskim rješenjima.

O jednome od glavnih aktera širenja moralne panike, medijima, Flinders piše u šestom poglavlju "Obrana politike od medija". Upravo su mediji najveći i najopasniji "neprijatelj" demokratske politike u 21. stoljeću: "Bojim se da su stoljeće kasnije mediji postali cinični, plaćenički i demagoški do te mjere da više ne podupiru demokratsku politiku nego je aktivno podrivaju" (178). Mediji su "najzaslužniji" za stvaranje i širenje "zlonamjernog modela politike" i oni su, a ne političari, stvarni demoni koji ugrožavaju opstanak demokracije: "Demokratska je politika okrutna i svjetovna profesija. Ipak, nije prljava kao novinarstvo – ponosim se činjenicom što ankete kontinuirano otkrivaju da, ako postoji profesija kojoj javnost manje vje-

ruje nego političarima, onda su to novinari" (189). Flinders je jednako kritičan i prema novim medijima, ponajprije internetu, koji mnogi teoretičari smatraju velikom nadom za obnovu ideala neposredne demokracije. Nasuprot njima, Flinders tvrdi da analize korištenja interneta u posljednjih desetak godina sugeriraju da se on mnogo više koristio za promoviranje sektaških i partikularnih zahtjeva, a mnogo manje za zagovaranje zajedničkoga, općeg dobra. To što su se nade u razvoj digitalne demokracije pokazale mitom Flinders uopće ne smatra negativnim, jer mu se nada u demokraciju koja bi se primarno odvijala u virtualnom svijetu čini isprikom za političku lijenost: "Politika je ljudska komunikacija licem u lice, a internetski je angažman opasan zato što može nadomjestiti izvanmrežno sudjelovanje upravo onih društvenih skupina koje su često stvarno važne u ljudskim životima. Ako Robert Putnam mrzi televiziju zbog njezina utjecaja na socijalni kapital, ja prezirem Internet zbog njegova učinka na živote i stavove mlađe generacije" (202).

U posljednjem poglavlju "U pohvalu politike" Flinders sažima prethodno eksplicirane argumente i poziva građana da odbace politiku pesimizma, osvijeste da osim prava imaju i odgovornosti, te da se sa zdravom skepsom i uljuđenim poštovanjem počnu odnositi prema političarima.

III.

Flindersova knjiga nudi zanimljiv pogled na suvremenu demokratsku politiku, posebice na odnos političkih elita i građana. Nasuprot mnogim istraživačima i teoretičarima koji krizu suvremenih demokracija promatraju ponajprije kao krizu kompetentnosti, morala i odlučnosti političkih elita, Flinders "krivce" pronalazi na drugoj strani. Prevelika očekivanja građana, potaknuta

djelovanjem "neprijatelja" demokratske politike kao što su populist, neoliberali, tehokrati, "proizvođači" krize i mediji, uzrokovala su sve veće nepovjerenje građana u politiku i političare, to jest dominaciju "zlonamjernog modela politike". Iako više puta napominje kako mu nije cilj braniti korumpirane i nesposobne političare, opći je dojam da politička klasa u Flindersovim analizama prolazi prilično dobro. On, primjerice, ne propituje zašto su se suvremeni političari svojevrijedno odrekli velikog dijela svojih ovlasti te zašto su, bez velikog otpora, prihvatili, pa čak i inicirali procese koji, dugoročno gledano, ugrožavaju opstanak demokratske politike, kao što su "proces privatizacije, deregulacije, vanjskog ugovaranja isporuke javnih usluga, izdvajanja usluga na tržište i unošenja tržišnih odnosa gdje god je bilo moguće" (107-108). Čini se da Flinders smatra kako je ta kapitulacija političara bila neizbježna posljedica izvanjskih okolnosti, strukturnih ograničenja što su ih kreirali "neprijatelji" demokratske politike, a mnogo manje rezultanta izostanka hrabrosti i odlučnosti političkih aktera. Odluka da "poštedi" političku klasu vjerojatno je promišljena autorova reakcija na mnoge politologe koji isključivo političare okrivljuju za sve nedaće suvremenih društava. Flinders nas svojom knjigom upozorava na to da su takva razmišljanja površna i jednostrana.

Flinders se, najčešće implicitno ali katkad i eksplicitno, svrstava u skupinu zagovornika i branitelja teorija demokratskog elitizma (Šalaj 2014). Prema njima, političku ulogu građana treba svesti na glasovanje na izborima i odabir među konkurentskima političkim opcijama. Sve ostale važne političke odluke treba donositi politička klasa koja će za rezultate upravljanja zajednicom građanima "odgovarati" na sljedećim izborima. Da je teorija demokratskog elitizma u temeljima njegove analize, vidljivo je

i iz razumijevanja uloge građana u političkom životu. Tako Flinders na nekoliko mjesta poziva građane da preuzmu odgovornost za političke procese u zajednicama u kojima žive, ali zapravo ne govori ništa o mogućim načinima na koje bi, osim glasovanja na izborima, oni mogli i trebali politički sudjelovati u upravljanju svojim zajednicama. Procesima depolitizacije i deregulacije ne treba se suprotstavljati tako da građani politiziraju važna socijalna i ekonomska pitanja, nego da obnove svoju vjeru u to da ta pitanja mogu kvalitetno regulirati izabrani političari. Flindersov lijek za krizu demokratske politike podrazumijeva, dakle, povratak povjerenja građana u to da se kroz izbore mogu prepoznati hrabri i pošteni političari koji će biti spremni donositi važne i, vrlo često, teške političke odluke. Flindersove poruke čine se, u uvjetima rastuće apatije, frustracije i cinizma građana, prikladnima, ali autor zanemaruje mogućnost da su uzroci aktualnih kriza dublji i kompleksniji. Što ako nepovjerenje i cinizam građana, to jest kriza demokratske politike, nije samo rezultat prevelikih očekivanja i nezadovoljstva političarima nego izraz dublje frustracije modelom predstavničke demokracije koji građanima daje vrlo ograničene mogućnosti političkog sudjelovanja?

IV.

Iako nisam suglasan sa svim Flindersovim promišljanjima i uvidima, njegovu studiju smatram izrazito važnom i korisnom zbog nekoliko razloga. Ponajprije, ona nudi zanimljivu, moglo bi se čak kazati heterodoksnu, politološku interpretaciju izazova s kojima se suočavaju suvremene demokracije. Svojom studijom Flinders šalje niz eksplicitnih i implicitnih poruka suvremenima društvenim i političkim akterima – političarima, građanima i politolozima – koje potiču na promišljanje aktualnog

stanja i budućeg razvoja demokratskih država i društava.

Političarima Flinders poručuje da suvremenim društvima trebaju političari koji će pokazati veliku političku hrabrost i odlučnost te koji će građanima jasno izložiti svoje vizije. Suvremeni uvjeti traže političare koji su samouvjereni i uvjereni u to da će njihove političke strategije i programi zajednici donijeti prosperitet i blagostanje. Građanima poručuje kako demokratska politika podrazumijeva postojanje prava, ali i odgovornosti, te kako u pluralističnim društvima na politiku i političare ne treba gledati isključivo iz crno-bijelog kuta nego da treba uvažiti da se realni politički život najčešće manifestira u različitim nijansama sive boje. Zanimljivu poruku Flinders šalje i politološkoj zajednici izražavajući nezadovoljstvo što se politolozi sve manje bave temama od šire društvene važnosti, a posebice to rijetko rade objavljivanjem radova koji su razumljivi i relevantni općoj javnosti.¹

Naposljetku, Flinders šalje poruku i svim demokratskim političkim zajednicama upozoravajući ih na važnu i dobro poznatu činjenicu, a koja se ipak često zanemaruje, da je u demokraciji primarno riječ o kontinuiranom procesu aktivnoga političkog sudjelovanja građana, a

¹ Kritika *mainstream* politologije i politologa omiljena je Flindersova tema kojom se bavi u nizu svojih radova. Primjerice, u studiji "The rediscovery of political imagination" (2015) iscrpno eksplicira svoje viđenje načina na koje *mainstream* politička znanost znatno pridonosi jačanju političke apatije i cinizma građana. I u tom radu ističe kako mnogi politolozi u svojim istraživanjima polaze od "zlonamjernog modela politike" u kojemu su političari definicijski nesposobni i korumpirani. Flinders tvrdi da je suvremena politička znanost zanemarila moralne i političke obveze prema društvu, kao što je pomoć građanima u razumijevanju složenih društvenih, ekonomskih i političkih procesa.

tek sekundarno i o određenom tipu političkih institucija i instituta. Demokracija je tip političkog poretka koji, dugoročno gledano, ne može opstati u uvjetima u kojima značajan dio građana odustane od aktivnoga političkog sudjelovanja. Tu nam poruku autor šalje referirajući se na Jareda Diamonda i njegovu knjigu *Slom* (2008) u kojoj Diamond, proučavajući nestanak brojnih društava, otkriva kako postoji vrlo jasna povezanost između kolapsa i nestanka nekog društva

i njegove "krhkosti i iscrpljenosti – ne iscrpljenosti u značenju tjelesnog umora, nego iscrpljenosti u odnosu prema društvenom razumijevanju. Društva postaju iscrpljenima onda kada se ljudi naviknu na prava, povlastice i materijalno blagostanje koje im donosi njihova civilizacija pa ih više ne cijene dovoljno da bi ih branili, održavali ili nadograđivali" (174-175).

Berto Šalaj

Literatura

- Crick, Bernard. 1962. *In Defence of Politics*. Chicago: Chicago University Press.
- Crouch, Colin. 2016. The march towards post-democracy, ten years on. *The Political Quarterly*. (87) 1: 71–75
- Diamond, Jared. 2008: *Slom: kako se društva odlučuju za propast ili uspjeh*. Zagreb: Algoritam.
- Flinders, Matthew. 2015. The rediscovery of political imagination. U: Stoker, Gerry, Peters, Guy B., Pierre, Jon. (ur.). *The Relevance of Political Science*. London: Palgrave, str. 65-83
- Keane, John. 2009. *The Life and Death of Democracy*. London: Simon & Schuster.
- Streeck, Wolfgang. 2017. The Return of the Repressed. *New Left Review*. (104) 1-18.
- Šalaj, Berto. 2014. Budućnost suvremenih društava: iliberalne demokracije ili liberalne autokracije? *Političke perspektive*. (4) 2: 61-77.
- Tormey, Simon, 2015: *The End of Representative Politics*. London: Polity.